

Віталій Гончарук,
провідний інженер
Національного дендрологічного парку
«Софіївка» НАН України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У нинішній час фіксуємо низький рівень екологічного світогляду, відсутність екологічної культури, що нагально потребує розв'язання проблеми оптимізації взаємодії людини і природи за рахунок підвищення рівня екологічної культури молоді. Результатом цього має бути активізація діяльності людини щодо охорони природи та раціонального використання навколишнього середовища.

Одним із оптимальних шляхів вирішення подальшого існування людства є стійкий розвиток, спрямований на збалансоване розв'язання соціально-економічних завдань і проблем збереження природного середовища. В основі цього розвитку лежить екологічний імператив – необхідність слідувати законам природи, розуміти вимоги й обмеження, які визначаються цими законами, що, у свою чергу, передбачає формування нового типу екологічної культури.

Виявлення та оцінювання ціннісних пріоритетів у сучасного вчителя природничих спеціальностей, розвитку його аксіосфери, дослідження специфіки еколого-ціннісних орієнтацій у процесі його професійної підготовки показало, що ці аспекти набувають сьгодні стратегічного характеру, а їх вирішення є найважливішим і *найактуальнішим* завданням вищої педагогічної школи.

У теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, що є основою формування системи цінностей у майбутніх фахівців природничих спеціальностей загалом та ціннісного ставлення до навколишнього середовища у молоді зокрема. Насамперед, це наукові праці, у яких розкрито теоретико-методичні основи екологічної освіти й виховання у вищій школі (Н. Бібік, О. Біда, Л. Білик, Ю. Бойчук, Н. Демешкант, Н. Лисенко, Л. Лук'янова, В. Онопрієнко, О. Плахотнік, Н. Рідей, Т. Саєнко, С. Совгіра, Г. Сорокіна, Г. Тарасенко та ін.), посилення ролі екологічної домінанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл (К. Гуз, В. Ільченко, Г. Пустовіт, С. Шмалей та ін.).

У дисертаційних дослідженнях Л. Лук'янової, Н. Грейди, М. Швед знайшли відображення питання формування складових екологічної культури, екологічної свідомості, екологічного світогляду. Ряд наукових робіт, присвячених аналізу проблеми формування екологічної культури, здійснювали такі науковці: І. Грабовська, І. Сафонов, М. Реймерс, Б. Ліхачов, М. Храменко, О. Ожегова, О. Ніконорова, Г. Швєбс. Формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів вивчали

Г. Білявський, М. Бойчева, В. Бровдій, М. Грейда, Н. Лисенко, О. Мітрясова, О. Микитюк, Т. Нінова, К. Ситнік, Є. Флешар, О. Чернікова, М. Шаповал, Е. Шапокене, М. Швед.

Мета статті – розкрити теоретичні основи формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей.

Екологічна культура – це невід’ємний компонент духовного світу людини, який охоплює екологічно зорієнтовану свідомість і поведінку, в основі яких лежать гуманістично-ціннісні орієнтації й установки у ставленні до природи. М. Мойсеєв вважає, що формування екологічної культури особистості повинне стати незамінною частиною діяльності всієї системи навчання [2]. У навчально-виховному процесі впливати на екологічну свідомість молодих людей повинен, насамперед, учитель, у якого на високому рівні сформовано екологічну культуру. М. Дробноход розглянув цілісність екологічної культури, яка виявляється на трьох рівнях: особистісних цінностях; ментальності, традиціях, звичаях, історичному досвіді народу; релігійних і філософських системах. Кожен із цих рівнів існує у відповідній сфері буття, має інше смислове наповнення та залежить від суспільного регулювання і навчання [1, с. 67].

С. Совгіра стверджує, що формування екологічної культури майбутнього вчителя природничих спеціальностей повинне проходити через набуття екологічних знань, формування екологічного мислення, світогляду. Дослідниця так визначає екологічну культуру вчителя: засвоєння особистістю і постійне збільшення певних екологічних знань і навичок, коли вони органічно поєднуються зі знаннями екологічної ситуації і становлять своєрідний екологічний світогляд; вироблення екологічної свідомості, яка передбачає використання набутих знань у житті і практичній діяльності; здатність особистості творчо мислити та постійно самовдосконалюватися [3]. Цього визначення притримуємося і ми у своєму дослідженні.

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури нами було виділено такі п’ять взаємопов’язаних компонентів, сформованість яких засвідчила високий рівень сформованості екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки:

1) мотиваційний (інтереси, потреби, мотиви, бажання здійснювати екологічне виховання учнів, проводити з ними природоохоронну діяльність);

2) змістовий (екологічні знання – наукові відомості в галузі теоретичної і прикладної екології, інтелектуальний розвиток у цій галузі);

3) процесуальний (здатність здійснювати навчально-виховний процес, спрямований на екологічне виховання учнів, у всій його складності; використовувати різні способи здійснення екологічної діяльності; застосовувати різноманітні (у тому числі інноваційні) методи

і технології навчання та використовувати сучасні засоби навчання на уроках із природничих дисциплін);

4) креативно-діяльнісний (здатність до імпровізації, експромту, створення нового у професійній діяльності; нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу та позакласної діяльності, спрямованої на формування екологічної культури особистості);

5) рефлексивний (власна активність і залучення учнів до природоохоронної діяльності; сформованість рефлексивної позиції; самооцінка, самокорекція та самоаналіз поведінки в екологічній ситуації).

Під час експерименту з метою формування екологічної культури студентів здійснювалася екологізація змісту навчальних предметів, що було відображено у робочих програмах, за якими проводилося навчання. Під час занять у вищому навчальному педагогічному закладі викладачі успішно реалізовували й виховну мету, яка передбачала докорінну перебудову мислення й поведінки студентів, спрямовану на розуміння єдності людини і природи. Важливою складовою у процесі формування екологічної культури майбутнього вчителя є польові практики з природничих дисциплін, у зміст яких включені завдання комплексного вивчення рослинного і тваринного світу. Під час таких практик студенти експериментальних груп мали гарну можливість закріпити знання і уміння, здобуті у процесі аудиторних занять, набуті міцні науково-дослідницькі навички, і, найголовніше, – переконалися у необхідності проведення заходів щодо її охорони та збереження різноманіття.

Під час експерименту були зафіксовані високі показники екологічної активності студентів експериментальних груп, які склалися з суми таких оцінок: 1) самооцінки власної екологічної діяльності майбутніх учителів; 2) оцінки за участь у наукових гуртках, позааудиторних заходах екологічного спрямування; 3) оцінки за різні види навчальних і виробничих практик; 4) оцінки їх навчально-наукової і природоохоронної діяльності одногрупниками.

Проведене дослідження дозволило зробити такі *висновки*:

Нами було доведено необхідність засвоєння студентами з перших днів навчання у вищому навчальному педагогічному закладі морально-етичних норм і принципів екологічної культури, поповнення запасу екологічних знань і оволодіння методами і прийомами здійснення екологічної діяльності у школі. Студенти-випускники природничих спеціальностей успішно формують в учнів космічно-планетарне мислення, наукові уявлення про Всесвіт, природу та її компоненти, наукові світоглядні позиції, усвідомлення взаємозв'язку між здоров'ям людини й екологічним станом навколишнього середовища, бережливе ставлення до природи та розумне використання її ресурсів. Отже, учитель природничих спеціальностей виконує вирішальну роль у здійсненні

екологічного виховання дітей і молоді, у формуванні в них спостережливості, естетичних і моральних почуттів, навичок поведінки у природному середовищі, а також розуміння ними екологічних взаємозв'язків між явищами природи та усвідомлення необхідності примноження природних багатств.

Наступними завданнями у дослідженні аналізованої проблеми будуть виявлення сучасних підходів до організації навчального процесу при створенні творчого середовища та розробка методичної системи підготовки майбутніх учителів до формування екологічної культури.

Список використаних джерел

1. Дробноход М. І. Концептуальні основи екологічного мислення та здібностей людини, гармонійні стосунки з природою: колект. монографія / І. М. Дробноход, Ф. В. Вольвач, С. Г. Іващенко. – К.: МАУП, 2000. – 76 с.

2. Моисеев Н. Н. Современный антропогенез и цивилизованные разломы. Эколого-политический анализ / Н. Н. Моисеев. – М.: МНЭПУ, 1994. – 47 с.

3. Совгіра С. В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): дис. канд. наук: 13.00.04 / Світлана Василівна Совгіра. – Умань, 1999. – 160 с.